

Доўгая Юлія Аляксандраўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова

(г. Магілёў, Беларусь)

yuliyadolgayal2@gmail.com

ДА ВЫЗНАЧЭННЯ ПАНЯЦЦЯ “ПАРЭМІЯЛАГІЧНЫ МІНІМУМ” І ЯГО АСЭНСАВАННЯ ў СУЧАСНЫМ МОВАЗНАЎСТВЕ*

У артыкуле разглядаецца паняцце “парэміялагічны мінімум мовы”, даецца кароткі аналітычны агляд яго крытычнага асэнсавання ў працах айчынных і замежных мовазнаўцаў, вызначаюцца альтэрнатыўныя паняцці “парэміялагічны оптымум”, “прыказкавы максімум”, “зона пазнавання” і іншы.

Ключавыя словы: мова, маўленне, парэміялогія, прыказка, парэміялагічны мінімум, парэміялагічны оптымум, прыказкавы максімум, зона пазнавання

The article considers the concept of “paremiological minimum of a language”, provides a brief analytical review of its critical study in the works of native and foreign linguists, defines alternative concepts of “paremiological optimum”, “proverbial maximum”, “cognition zone”, etc.

Keywords: language, speech, paremiology, proverb, paremiological minimum, paremiological optimum, proverbial maximum, cognition zone

* Даследаванне выканана ў межах задання НДР “Універсальнае і нацыянальнае ў фразеалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы (у еўрапейскім моўным кантэксце)» (ДР № 20161332) падпраграмы «Беларуская мова і літаратура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг.

Важнымі лінгвістычнымі характарыстыкамі прыказкі з’яўляюцца ступень яе распаўсюджанасці ў маўленні і ўзровень яе вядомасці носьбітам мовы. Прапанаванае ў апошняй чвэрці мінулага стагоддзя паняцце парэміялагічнага мінімуму мовы з’яўляецца самай удалай і самай спрэчнай спробай найбольш аб’ектыўна акрэсліць гэтыя паказчыкі і зрабіць іх даступнымі для вызначэння ў кожнай канкрэтнай мове. Пошук метадалогіі квантытатыўных даследаванняў парэміялагічных фондаў сучасных моў у цяперашні час з’яўляецца адным з найбольш актуальных пытанняў парэміялогіі як адгалінавання лінгвістычных ведаў [20], [21].

Як вядома, першым, хто вызначыў паняцце парэміялагічнага мінімуму, быў Р.Л. Пермякоў, паводле якога “парэміялагічны мінімум мовы (народа) уяўляе сабой мініяцюру (скарачэнне да мінімуму) усяго парэміялагічнага фонду дадзенай мовы. Парэміялагічны мінімум мовы уключае ўсе (ці амаль усе) асноўныя асаблівасці ўсяго парэміялагічнага фонду, асноўны набор яго рэалій, поўны набор канструкцый і набор лінгвістычных мадэляў розных тыпаў” [22, с. 212–213].

Ідэя парэміялагічнага мінімуму набыла надзвычайную папулярнасць у мовазнаўстве. Былі вызначаны мінімумы шэрага сучасных еўрапейскіх моў. Высветлілася, што максімальны аб’ём парэміялагічнага мінімуму складае прыкладна 500 адзінак [22, с. 154–166], а колькасць найбольш вядомых прыказак у розных мовах вагаецца ад 50 да 120 адзінак. Так, у рускай мове, паводле вынікаў парэміялагічнага эксперыменту, зафіксавана 67 найбольш вядомых прыказак [32], у беларускай – 83 [13, с. 103–105], у польскай – 72 [35], у сербскай – 130 [27], у славацкай – 100 [25], у чэшскай – 99 [33], у англійскай – 75 [31], у нямецкай – 77 [26], у іспанскай – 121 [34], у венгерскай – 45 [36].

Трэба адзначыць, што для некаторых моў парэміялагічны мінімум вызначаўся не адзін раз, што дазволіла аб’ектыўна ацаніць як метадалогію вызначэння парэміялагічнага мінімуму, так і яго аб’ём для дадзенай мовы. У прыватнасці, як нам вядома, парэміялагічны мінімум вызначаўся некалькі разоў для рускай мовы і два разы для беларускай. Парэміялагічны мінімум рускай мовы быў упершыню ўстаноўлены, як ужо згадвалася вышэй, Р.Л. Пермяковым [22, с. 154–166], [32], пасля неаднаразова ўдакладняўся Я.Я. Івановым [28], [29, р. 21–40], Г.Ф. Благававай [24] і інш. Парэміялагічны мінімум беларускай мовы быў устаноўлены М.Ю. Котавай [17], а таксама незалежна ад яе Я.Я. Івановым [13, с. 99–106], [15], [29, р. 5–20], [30]. Паміж вызначанымі даследчыкамі рознымі версіямі парэміялагічнага мінімуму дадзенай мовы выявіліся істотныя колькасныя і якасныя разыходжанні, што выклікала сумненні як у магчымасці аб’ектыўнага вызначэння мінімальнай колькасці найбольш ужывальных у мове прыказак, так і ўвогуле ў самой рэальнасці іх існавання.

Найважнейшым аспектам пры вызначэнні парэміялагічнага мінімуму дадзенай мовы з’яўляецца паказчык частотнасці той ці іншай парэміялагічнай адзінкі ў маўленні. Разам з тым, вядома, што “агульнавядомасць і актыўнае выкарыстанне карэлююць не заўсёды” [1, с. 47]. Частотнасць ужыван-

ня прыказак змяняецца ў часе і знаходзіцца ў прамой залежнасці ад розных сацыялінгвістычных фактараў, таму “мэтазгодна казаць аб парэміялагічных мінімумах *hic et nunc*, а не аб мінімумах увогуле” [19, с. 277]. Рапэннем праблемы можа быць зварот да частотных прыказак з нацыянальных карпусоў, як адзначае УІ. Белікаў [1], а таксама ўлік сучасных трансфармацый прыказак, найперш на матэрыяле антыпрыказак, як прапануе Я.Я. Іваноў [13, с. 123].

Сучасныя навуковыя даследаванні абвяргаюць ідэю парэміялагічнага мінімуму, прапанаваную Р.Л. Пермяковым. Так, В.М. Макіенка паказаў, што супастаўленне рускага парэміялагічнага мінімуму Р.Л. Пермякова і слоўнікаў прыказак даказвае іх кардынальную неадпаведнасць [18, с. 15]. Паводле меркавання Я.Я. Іванова, парэміялагічны мінімум колькасна абмежаваны моўным матэрыялам, функцыянальна актуальным у канкрэтны перыяд развіцця мовы і дэтэрмінаваным, акрамя гэтага, экстралінгвістычнымі фактарамі [10, с. 51]. Польскі фразеолог В. Хлебда выказаў думку, што ўстанавіць дакладны парэміялагічны мінімум увогуле немагчыма [23, s. 92].

Лінгвісты-парэміёлагі ўсё больш прыходзяць да высновы, што не існуе нейкага агульнага мінімуму прыказак для носьбітаў канкрэтнай мовы. У процівагу паняццю парэміялагічнага мінімуму ўводзяцца іншыя катэгорыі для вызначэння агульнавядомых прыказак. Так, адной з такіх катэгорый з’яўляецца «зона пазнання», што акрэслівае ўмоўнае ядро нацыянальнага прыказкавага фонду. Пры гэтым дадзенае ядро не мае дакладных межаў і змяняецца ў залежнасці ад індывідуальнага ўспрымання кожнай прыказкі, вобразных і эксперэсійных патэнцый, асабістага вопыту носьбітаў мовы і г.д.

У якасці альтэрнатывы паняццю парэміялагічнага мінімуму славацкі парэміёлаг П. Дзюрча прапанаваў канцэпцыю «парэміялагічнага опытымуму». Паводле П. Дзюрчы, парэміялагічны опытымум – гэта «ядро, агульна вядомая частка прыказкавага фонду канкрэтнай мовы». Вызначэнне парэміялагічнага опытымуму павінна ажыццяўляцца паэтапна: 1) аналіз прыказак, зарэгістраваных у сучасных і гістарычных слоўніках; 2) экспертная рэдукцыя прыказкавага масіва; 3) апытанне носьбітаў мовы на ступень вядомасці вылучанай базы прыказак; 4) корпусны аналіз частотнасці ўжывання прыказак [2].

У найноўшым супольным даследаванні парэміёлагаў розных краін “Парэміялогія без границ” (2020) [20] прапануецца адразу некалькі канцэпцый замест парэміялагічнага мінімуму. Так, уводзіцца паняцце «парэміялагічны эсэнцыўм», у які ўваходзяць прыказкавыя адзінкі, што з’яўляюцца найбольш вядомымі і найбольш ужывальнымі ў маўленні [20, с. 56]. У процівагу паняццю «парэміялагічны мінімум» уводзіцца канцэпцыя «парэміялагічны максімум», які вызначаецца з дапамогай фронтальнай выбаркі з разнастайных тэкставых і лексікаграфічных крыніц, нацыянальных моўных карпусоў [20, с. 57]. Таксама адзначаецца, што метадыка вызначэння «парэміялагічнага опытымуму», якую прапанаваў П. Дзюрча, з’яўляецца мадэрнізаванай (дапрацаванай) метадыкай «парэміялагічнага эксперыменту» Р.Л. Пермякова, а самі “парэміялагічны

оптымум” і “парэміялагічны мінімум” з’яўляюцца часткай парэміялагічнага эсэнцыўму [20, с. 57–58].

Адной з найбольш аб’ектыўных альтэрнатыв парэміялагічнаму мінімуму з’яўляецца “асноўны парэміялагічны фонд” мовы, канцэпцыю якога прапанаваў і распрацаваў Я. Я. Іваноў [3], [5], [10]. Паводле даследчыка, у любой мове існуе пэўная колькасць прыказак, якія ўжываюцца са старажытных часоў і па сёння, пры гэтым іх форма і змест істотна або ўвогуле не змяняюцца. Такія прыказкі складаюць найбольш устойлівую ў часе частку (ядро) парэміялагічнага фонду мовы. На гэтай падставе была распрацавана метадыка вызначэння адзінак асноўнага парэміялагічнага фонду і ўстаноўлены аб’ёмы і саставы асноўных парэміялагічных фондаў беларускай мовы [12], [14], [15], [30, р. 41–84], рускай мовы [4], [7], [8], [9], [11], [30, р. 85–138], англійскай мовы [6]. Для асноўнага парэміялагічнага фонду мовы актыўна абмяркоўваецца лінгвістамі, але пакуль не мае адназначнай ацэнкі [18], [20, с. 52–60], [23].

Асобным вектарам даследаванняў у галіне парэміялогіі з’яўляецца пошук прыказкавых паралеляў у парэміялагічных мінімумах розных моў. Напрыклад, М. Ю. Котава паказала міжмоўную неаднароднасць адзінак парэміялагічных мінімумаў рускай мовы і ўсіх сучасных славянскіх моў [17]. Гэты феномен даследчыца назвала “фрагментарнай парэміялагічнай лакунарнасцю” [16, с. 105].

Такім чынам, у сучаснай парэміялогіі не існуе адзінага меркавання аб прынцыпах вызначэння парэміялагічнага мінімуму, яго аб’ёме, рэлевантнасці характарыстык частотнасці і ўжывальнасці як крытэрыў для адбору адзінак у парэміялагічны мінімум. Дыскусійнымі застаюцца вызначэнні паняццяў “парэміялагічны фонд”, “парэміялагічны мінімум”, “парэміялагічны максімум”, “парэміялагічны эсэнцыўм”, “парэміялагічны оптымум” і інш.

У якасці перспектыўных вектараў вывучэння і вызначэння мінімальнага аб’ёму найбольш вядомых і ўжывальных прыказкавых адзінак мэтазгодна вызначыць выкарыстанне дадзеных нацыянальных моўных карпусоў, а таксама зварот да антыпрыказак як паказчыка актуальнасці прыказак у прасторы сучаснай моўнай камунікацыі.

Літаратура

1. Беликов, В. И. Паремии как объект лексикографии / В. И. Беликов // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. – 2008. – Вып. 7 (14). – С. 45–50.
2. Дюрчо, П. Паремииология и корпусная лингвистика / П. Дюрчо // Вестник Новгородского гос. ун-та. Сер. “Филол. науки”. – 2014. – № 77. – С. 13–17.
3. Иванов, Е. Е. К определению понятия “основной паремииологический фонд” и его соотношение с “паремииологическим минимумом” языка / Е. Е. Иванов // Русистика и белорусистика на рубеже веков : тез. докл. Междунар. науч. чтений, 25–26 октября 2001 г. / под ред. Т. Г. Михальчук. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. – С. 27–30.
4. Иванов, Е. Е. О “паремииологическом минимуме” и “основном паремииологическом фонде” русского языка / Е. Е. Иванов // *Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-balto-wschodniosłowiańskich*. – 2002. – T. VIII. – S. 87–93.

5. Иванов, Е. Е. О понятии “основной паремиологический фонд” и его отношении к “паремиологическому минимуму” (на материале белорусского и русского языков) / Е. Е. Иванов // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы V Междунар. науч. конф., 22–23 октября 2007 г. / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2007. – С. 14–20.

6. Иванов, Е. Е. Основной паремиологический фонд английского языка / Е. Е. Иванов, А. А. Новикова // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – 2015 : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2016. – С. 314–317.

7. Иванов, Е. Е. “Основной паремиологический фонд” русского языка и его соотношение с “паремиологическим минимумом” / Е. Е. Иванов // Мир русского слова и русское слово в мире : XI Конгресс МАПРЯЛ : в 7 т. – София : Heron Press, 2007. – Т. 2. – С. 152–156.

8. Иванов, Е. Е. “Основной паремиологический фонд” русского языка и его соотношение с “паремиологическим минимумом” / Е. Е. Иванов // Eigenes und Fremdes in der Slavia : Festschrift für Ewa Komorowska zum 50. Geburtstag / Hrsg. v. U. Kantorczyk und H. Walter. – Greifswald : E. M. A.-Universität, 2007. – S. 115–118.

9. Иванов, Е. Е. “Основной паремиологический фонд” русского языка и его соотношение с “паремиологическим минимумом” / Е. Е. Иванов // Фразеология германских, романских и славянских языков = Phraseology of Germanic, Romanic and Slavic Languages = Phraséologie germanique, romane et slave : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2009. – Вып. 1. – С. 137–146.

10. Иванов, Е. Е. Паремеиологический минимум и основной паремеиологический фонд / Е. Е. Иванов // Паремеиология в дискурсе / под ред. О. В. Ломачиной. – М. : URSS : Ленанд, 2015. – С. 48–66.

11. Иванов, Е. Е. Пословицы “основного паремеиологического фонда” русского языка (по материалам “Словаря русских пословиц и поговорок” (1991) В. П. Жукова и рукописного сборника русских паремий XVII века “Повѣсти, или Пословицы всенароднѣйшыя по алфавиту”) / Е. Е. Иванов // Фразеология германских, романских и славянских языков = Phraseology of Germanic, Romanic and Slavic Languages = Phraséologie germanique, romane et slave : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2009. – Вып. 1. – С. 259–268.

12. Іваноў, Я. Я. Асноўны парэміялагічны фонд беларускай мовы і “Proverbiorum polonicorum” (1618) С. Рысінскага / Я. Я. Іваноў // Паланістыка – Полоністыка – Polonistyka 2006 / рэд. А. Кіклевіч, С. Важнік. – Мінск : Права і эканоміка, 2006. – С. 79–94.

13. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове : манаграфія / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 208 с.

14. Іваноў, Я. Я. Да праблемы вызначэння асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы / Я. Я. Іваноў // Веснік Беларускага дзярж. ун-та. Сер. 4. – 2006. – № 3. – С. 103–109.

15. Іваноў, Я. Я. Сацыялінгвістычныя параметры беларускіх прыказак (да праблемы вызначэння парэміялагічнага мінімуму і асноўнага парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы) / Я. Я. Іваноў // Мова і сацыум : зб. навуц. прац / пад рэд. Я. Я. Иванова. – Магілёў : Брама, 2004. – С. 201–224.

16. Котова, М. Ю. Белорусские пословичные параллели русских пословиц паремеиологического минимума / М. Ю. Котова, Н. Е. Боева. – СПб. : Филол. фак. СПбГУ, 2019. – 304 с.

17. Котова, М. Ю. Русско-славянский словарь пословиц (с английскими соответствиями) / М. Ю. Котова. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2000. – 360 с.

18. Мокиенко, В. М. Современная паремиология (лингвистические аспекты) / В. М. Мокиенко // Мир русского слова. – 2010. – № 3. – С. 5–20.

19. Николаева, Ю. В. Корпусный метод и современная паремиография / Ю. В. Николаева // *Język i metoda*. – 2016. – № 2. – С. 273–280.

20. Паремиология без границ : монография / Е. Н. Антонова, М. А. Бредис, Т. Е. Владимирова, Л. Н. Гишкаева, Е. Е. Иванов [и др.] ; под ред. М. А. Бредиса, О. В. Ломакиной. – М. : РУДН, 2020. – 244 с.

21. Паремиология в дискурсе : монография / В. М. Мокиенко, Т. Г. Бочина, Е. Е. Иванов [и др.] ; под ред. О. В. Ломакиной. – М. : URSS : Ленанд, 2015. – 294 с.

22. Пермяков, Г. Л. Основы структурной паремиологии / Г. Л. Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 236 с.

23. Хлебда, В. О чем думает русский индюк, или Об эквивалентах пословиц в двуязычном словаре / В. Хлебда // *Przegląd Ruscystyczny*. – 2008. – № 4 (124). – С. 90–105.

24. Blagova, G. La vie du proverbe russe dans une mégapole contemporaine / G. Blagova // *Revue des études slaves*. – 2005. – Т. 76, № 2–3. – P. 263–278.

25. Ďurčo, P. Slovak Proverbial Minimum : The Empirical Evidence / P. Ďurčo // *Res Humanae proverbiorum et sententiarum : ad honorem W. Mieder / ed. C. Földes*. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2004. – S. 59–70.

26. Grzybek, P. Sindkendes Kulturgut? Eine empirische Pilotstudie zur Bekanntheit deutscher Spichwörter / P. Grzybek // *Wir kendes Wort*. – 1991. – No 2. – S. 239–264.

27. Hose, S. Príslovný minimum w serbsčínje / S. Hose // *Sorabistske přednoški II / red. H. Faska*. – Budyšin, 1995. – S. 78–89.

28. Ivanov, E. On the Problem of Definition of the “Paremiological Minimum” (Modern “Paremiological Minimum” of the Russian Language) / E. Ivanov // *Психолингвистика и социолингвистика: состояние и перспективы = Psycholinguistics and sociolinguistics: Status and Prospects / редкол.: Э. Д. Сулейменова (отв. ред.) [и др.]*. – Алматы : Казахский нац. ун-т им. аль-Фараби, 2003. – С. 175–177.

29. Ivanov, E. Paremiological Minimum and Basic Paremiological Stock (Belarusian and Russian) / E. Ivanov. – Prague : RSS, 2002. – 136 p.

30. Ivanov, E. “Paremiological Minimum” of the Belarusian Language / E. Ivanov // *Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова*. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2008. – Вып. 3. – С. 283–302.

31. Mieder, W. Proverbs : A Handbook / W. Mieder. – Westport, CT : Greenwood Press, 2004. – 304 pp.

32. Permiakov, G. L. On the Question of a Russian Paremiological Minimum / G. L. Permiakov // *Proverbium*. – 1989. – Vol. 6. – Pp. 91–102.

33. Schindler, F. Das Sprichwort im heutigen Tschechischen. Empirische Untersuchung und semantische Beschreibung / F. Schindler. – München : Otto Sagner Verlag, 1993. – 572 S. – (Specimina Philologiae Slavicae 35).

34. Sevilla Muñoz, J. La competencia paremiologica : los refranes / J. Sevilla Muñoz, J. C. Diaz // *Proverbium*. – 1997. – Vol. 14. – Pp. 367–381.

35. Szpila, G. Minimum paremiologiczne języka polskiego (badanie pilotażowe) / G. Szpila // *Język Polski*. – 2002. – Nr 1. – S. 36–42.

36. Tóthné Litovkina, A. How Many and What Proverbs Are Still Commonly Familiar Among Hungarian Children and Adolescents? / A. Tóthné Litovkina // *Studien zur Phraseologie und Parömiologie. EUROPHRAS – 95. Europäische Phraseologie im Vergleich : Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt / eds. W. Eismann, P. Grzybek, W. Mieder*. – Bochum, 1998. – S. 807–821.